

Erfgoed inzicht Winter tijd...

Nummer 3|2014

In dit nummer:

PAGINA 2 >>

Woord vooraf

PAGINA 3 >>

*Werk aan de winkel in het
Kapiteinshuis en Veenkoloniaal
Museum*

PAGINA 6 >>

Depotbeheer en controle

PAGINA 8 >>

*Openluchtmuseum Het
Hoogeland in de winter*

PAGINA 10 >>

*Een blik op het einde van het
jaar*

PAGINA 12 >>

Wintertaferelen

PAGINA 14 >>

Familieportret in feeststemming

PAGINA 18 >>

Agenda

Uitgave van Erfgoedpartners

Woord vooraf

Het derde nummer van Erfgoed inzicht gaat over erfgoed in de winter. Sommige musea zijn dan gesloten, andere zijn juist het hele jaar geopend voor het publiek. Waar houden museum-medewerkers zich in de winter mee bezig, waar moet een museum op letten met betrekking tot het binnen- en buitenklimaat.

Het einde van het jaar leent zich goed voor gezelligheid binnenshuis. Genoeglijk bij de open haar met een kop warme chocolademelk en een goed boek terwijl de kerst CD de sfeer in huis extra verhoogt. De tijden van Dickens lijken te herleven. Daarom vindt u in dit nummer ook verhalen van erfgoedinstellingen die daar bij aansluiten. Hoe beleefden de kapiteins uit de Veenkoloniën in de negentiende eeuw de winter. Hoe bracht de ambachtsman de winter door en waar verbleven borgeigenaren gedurende het koudste seizoen van het jaar?

De redactie wenst u een goede wintertijd toe.

Reint leest voor

Reint Wobbes (73) woont in Huizinge en was tot voor kort actief in diverse besturen waaronder die van het Openluchtmuseum Het Hoogeland en de Stichting Oude Groninger Kerken.

Voor meer informatie over Sien Jensema zie: www.rug.nl/bibliotheek/services/ub/gebouw/derdeverdieping/zaalbijzonderecollecties/bijzonderecollecties/jensemacollectiebeschrijving

en Simon van Wattum: <http://chcoldambt.blogspot.nl/2011/01/simon-van-wattum-en-de-sneeuw.html>

Simon van Wattum en Sien Jensema over de winter

Gezeten naast de open haard van 'Bie Kobo' één van de huisjes van Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum, leest Reint Wobbes twee gedichten van Groningse dichters voor over de winter. Gedichten over de winter waren lastig te vinden, aldus Reint. Groningse dichters keken liever vooruit naar het voorjaar. Maar de twee gedichten die u in dit filmpje hoort, geven prachtig dit jaargetijde weer.

'Reint leest voor'

Aan de Pekela in Nieuwe-Pekela staat een karakteristieke schipperswoning, die aan de vooravond van de negentiende eeuw in opdracht van kapitein Kornelis Jans Boon en zijn vrouw werd gebouwd. Hoewel Nieuwe-Pekela ver van de zee verwijderd is, woonden hier ooit tientallen kapiteins. De Veenkoloniale Zeevaart maakte in de achttiende eeuw namelijk al een eerste bloeiperiode door. Er zijn meer schipperswoningen in de regio bewaard gebleven maar dit huis aan de ds. Sicco Tjadenstraat 95C is wel een zeer gaaf en authentiek exemplaar. Sinds 1992 is het museum en werd het met zorg als kapiteinswoning ingericht. Wie de negentiende eeuw wil binnenstappen, zoals de slogan van het museum luidt, kan daar terecht. De bezoeker krijgt het gevoel of hij ieder moment de bewoners tegen het lijf kan lopen.

Werk aan de winkel

Hendrik Hachmer over het winterprogramma van Kapiteinshuis Pekela en het Veenkoloniaal Museum Veendam

Hendrik Hachmer, sinds dit jaar directeur van het Veenkoloniaal Museum, maar daarvoor jarenlang als conservator aan dit museum verbonden, kent het Kapiteinshuis goed. Het Veenkoloniaal Museum heeft een informele band met het Kapiteinshuis. Zo ondersteunt het Veenkoloniaal Museum het Kapiteinshuis bij een goed beheer van de collectie. Twee keer per jaar is daarover overleg met de vrijwilligers. Tussen beide musea zijn ook afspraken gemaakt over het verzamelbeleid want overlap in de collecties is er enigszins en ook bijna onvermijdelijk. De geschiedenis van de strokarton en de aardappelzetmeel, dat zo verweven is met de Groninger Veenkoloniën, kan alleen verteld worden als je weet hebt van de ontwikkelingen in de 18de en de 19de eeuw. In de landbouw en zeevaart werd veel geld verdiend, dat na de teloorgang van de zeilvaart werd geïnvesteerd in de industrie. Landbouw en zeevaart waren belangrijk voor de veenkoloniale dorpen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de situatie in 1811: 60% van de beroepsbevolking was actief in de zeevaart en aanverwante beroepen en 40% in de landbouw en aanverwante beroepen.

Afstemming over de collecties is er echter wel. Hoewel het verhaal van de Veenkoloniale zeevaart in beide musea wordt verteld zijn er duidelijke verschillen. Het Veenkoloniaal Museum verzamelt Veenkoloniale scheepvaart, het Kapiteinshuis geeft een beeld van de woonhuiscultuur in de 19e eeuw. De beschrijving die H.J. Top, onderwijzer in Veendam in de 19e eeuw, hierover geeft, was daarbij uitgangspunt.

Wintertijd, vrije tijd voor Veenkoloniale kapiteins

Wie denkt dat de Veenkoloniale kapiteins in de negentiende eeuw de winter gebruikten om bijvoorbeeld hun schip op te knappen heeft het mis. Op mijn vraag wat de kapiteins dan deden antwoordt Hendrik kort maar krachtig: "Ze vierden feest. Vanaf november, als de schippers terug waren van zee, zaten ze thuis of gingen op visite. Het opknappen van de schepen gebeurde op scheepswerven in grotere havensteden. De schepen waren vaak te groot om dat in de Veenkoloniën of zelfs in de stad Groningen te laten doen. Amsterdam, Nieuwediep en Dordrecht waren populair als winterligplaats bij de Veenkoloniale schippers. Ze gingen dan met de snikke of beurtvaart via Groningen naar huis. De schippers zaten over het algemeen genomen redelijk in de slappe was. De (oudere) kinderen van de kapiteins, die zomers meevoeren, zaten in de winter op school."

Winterwerk

Anders dan het Veenkoloniaal Museum is het Kapiteinshuis 's winters gesloten voor publiek. Stilzitten is er echter voor de medewerkers niet bij. Het museum grijpt deze tijd van het jaar aan voor behoud en beheer van gebouw en collecties. Hoe vermijd je dat collecties schade oplopen als in de winter de temperatuur buiten daalt – soms zelfs tot onder het vriespunt – en in de zomer de hitte kan toeslaan. Om de collecties te beschermen moeten grote temperatuurverschillen worden voorkomen. Soms moet je compromissen sluiten. Zo is in het Kapiteinshuis wel centrale verwarming aangebracht – ofschoon dat afbreuk doet aan de authenticiteit – omdat kachels meer vocht geven. "Het heeft weinig zin om open te blijven," zegt Hendrik, "er is dan weinig bezoek. Groepen kunnen er op verzoek wel terecht. Ieder jaar staat een bepaald thema centraal in de opstelling. Komend jaar zal dat óf Oostzeelepels zijn óf scheepsmodellen. Het hele jaar is de temperatuur in het museum 17 ½ graden. We stoken door, anders moeten we de collectie er in de winter uithalen. Het depot wordt geordend en in navolging van het Veenkoloniaal Museum worden ook hier de schilderijen verpakt in zuurvrije dozen op zo'n manier alsof het boeken zijn. Het voordeel is dat de lijsten dan niet beschadigen. De dozen vormen tegelijkertijd een soort buffer, ook qua klimaat. Dit werk kan allemaal beneden worden gedaan, omdat er dan immers geen publiek is. Kwetsbaar zijn vooral aquarellen, papier, oude dozen. Waterschade is funest."

Knelpunten

De meeste kosten zitten in ontvochtigers, ware stroomvreter! "Helaas kunnen we niet helemaal zonder." Het voornaamste knelpunt vormen de financiën. Het Kapiteinshuis ontvangt zo'n 800 bezoekers per jaar en beurt daardoor weinig entreegelden. De gemeente Pekela geeft jaarlijks een kleine subsidie. Hendrik: "Het museum kent een vriendenclub, maar die moet worden uitgebreid en verjongd. Sponsoring door bedrijven zou zeer welkom zijn."

Kapiteinshuis Pekela
Ds. Sicco Tjadenstraat C 95
9663 RD Nieuwe Pekela
www.kapiteinshuis.nl
secretariaat@kapiteinshuis.nl
(0597) 64 59 95
1 april t/m 31 oktober
dinsdag en donderdag 13:00 -16:30
uur en op de eerste en derde zondag
van de maand
Boeking en arrangementen:
arrangementen@kapiteinshuis.nl

Veenkoloniaal Museum Veendam
Museumplein 5
9654 AD Veendam
www.veenkoloniaalmuseum.nl
info@veenkoloniaalmuseum.nl
(0598) 36 42 24
maandag en vrijdag t/m zondag
13:00 – 17:00 uur, dinsdag t/m
donderdag 11:00-17:00 uur

Veenkoloniaal Museum

In het Veenkoloniaal Museum gaat het dagelijkse werk in de winter gewoon door. Het Veenkoloniaal Museum, dat wel het hele jaar en ook op de maandagen open is, biedt in de wintermaanden een keur aan activiteiten, ook op het gebied van dans en muziek. Het museum werkt hierin onder andere samen met het Filmhuis van Beresteyn, Muziek, Dans en Theaterschool van Beresteyn en het nieuwe Huis voor de Kunst, een privé-initiatief van oud Veendammer Jan Starke. Deze activiteiten trekken enthousiaste en gemotiveerde bezoekers, maar we moeten er wel voor vechten. Mensen zijn veel individualistischer geworden, hebben een andere bestedingspatroon en het culturele aanbod is enorm. Vaak besluiten ze pas op de dag zelf wat ze gaan doen. Sommigen zien dit als negatief, maar persoonlijk ben ik er blij mee. Je ziet telkens nieuwe gezichten terwijl het 25 jaar geleden een club was van mensen die zich min of meer verplicht voelde om te komen zo gauw je een activiteit organiseerde. Behalve dat werkt het museum in de winter ook aan de uitgave van publicaties zoals de Veenkoloniale Volksalmanak en 'Omzien' en aan de planning en de PR voor de komende exposities."

Hendriks lievelingsobject

Hendriks lievelingsobjecten zijn enkele schilderijen van de 'avonturen' van Willem Albert Scholten (1819-1892) waaronder 'De eerste fabriek' door W. v.d. Worp Sr. en 'De armenschool' door J. Taanman, te zien in het Veenkoloniaal Museum. Het schilderij 'Sla dood!' door George Andries Roth, die de opdracht kreeg om een winterlandschap bij nacht te schilderen, wordt verderop in dit nummer besproken.

75 jaar Veenkoloniaal Museum

Op 15 december 2014 bestaat het Veenkoloniaal Museum exact 75 jaar. In het kader daarvan is van 14 december tot en met 6 april 2015 de jubileumtentoonstelling 'Geïnspireerd door het veen' te zien. Niet alleen het onvergraven veen, maar ook de kaarsrechte Veenkoloniale kanalen inspireerde menig kunstenaar. Het zware werk, de armoede, maar ook de schoonheid van het (onvergraven) landschap of juist de kaarsrechte veenkoloniale kanalen en de schepen die de kanalen bevoeren, dienden als inspiratie.

TEKST: FRANJOLA VAN HELLEMOND-KREEUSELER ADVISEUR MUSEA ERFGOEDPARTNERS

FOTO'S: NOORDELIJK SCHEEPVAARTMUSEUM

Een bonte kraai maakt nog geen winter...

Over depotbeheer en controle van objecten

De titel van dit artikel is een bekend gezegde, het wil zeggen dat men geen algemene gevolgtrekking kan maken uit een enkel voorkomend geval. Dit geldt ook voor onze museale collecties: om een goede uitspraak te kunnen doen over de conditie van de gehele collectie dienen we een representatieve steekproef te doen. Dit is met name het geval wanneer de omvang van de collectie te groot is om alle objecten te controleren.

In de winter is het in musea vaak relatief rustig en daarom bij uitstek de gelegenheid om aandacht te besteden aan taken die in de drukke zomermaanden blijven liggen. Want hoewel de collectie het hart van het museum vormt, blijkt dat we steeds minder tijd hebben voor collectietaken. Natuurlijk maken we tentoonstellingen en brengen publicaties uit over de collectie, maar tijd voor de controle van objecten is er vaak te weinig. En dan hebben we het niet over de objecten die op zaal staan en die gecontroleerd worden bij de schoonmaak van de zalen, maar juist over de objecten in het depot. En helaas vooral de doos die daar in die moeilijk bereikbare hoek staat. Maak hem eens open, is de conditie van het object achteruitgegaan wanneer u het vergelijkt met een foto van vroeger? Zijn er tekenen van vraat of moet het object gerestaureerd worden? Het allerbeste is om systematisch alle planken in het depot af te gaan om alles te controleren.

Het Noordelijk Scheepvaartmuseum

Het Noordelijk Scheepvaartmuseum in Groningen is zo'n museum dat nog volop in het proces van depots nalopen en afstoting zit. Conservator en adjunct-directeur Wicher Kerkmeijer vergeleek het depot gekscherend met de kamer van hoge nood uit de Harry Potter-reeks: "In het verleden is alles aangenomen dat gebracht werd en ook actief is er veel verzameld. Dat is nu te zien in onze depots. We willen het afstoten van objecten zorgvuldig vormgeven, daarom lopen we alle depots na. Het is een doorlopend en omvangrijk proces, de controle van je collectie, maar het geeft ook een goed overzicht van welke objecten binnen de Deltaplan D-categorie vallen en afgestoten kunnen worden naar andere musea. We hebben nu al een beter inzicht in de collectie, het geeft ook ruimte in je hoofd en biedt nieuwe inspiratie voor tentoonstellingen."

Natuurlijk hoeft het nalopen van de collectie niet gepaard te gaan met afstoten, ook zonder plannen voor afstoting is het goed om objecten te controleren en het is een vereiste voor het Museumregister om de collectie goed te behouden en beheren.

Jacoline Bodewes, stagiaire collectiebeheer, houdt zich bezig met het depotproces: "Al snel bleek dat iedereen op zijn eigen manier controleert, daarom is er een eenduidig afvinkformulier ontworpen. Alle planken zijn gecontroleerd en daarbij hebben we de inventarisnummers gecontroleerd, de conditie, de registratie in Adlib en op kaart (het zogenoemde schaduwbestand). We kwamen erachter dat sommige objecten veel lichter, zwaarder of fragieler zijn dan je zou verwachten, ook dat soort aantekeningen hebben we bij de objecten gemaakt, zodat

ongelukken met objecten worden voorkomen. Ook hebben we alle objecten, waar mogelijk, teruggezet op een manier waarop het inventarisnummer zichtbaar is. Waar dat niet kon, hebben we labels zichtbaar bevestigd. Zo vinden we alles makkelijk terug zonder objecten onnodig te hoeven verplaatsen. Het registratiesysteem is nu weer up to date, voorwerpen zijn zoveel mogelijk per soort geplaatst en het depot is weer overzichtelijk.”

Voor wie niet voldoende tijd of medewerkers heeft voor bovengenoemde methode, is een goed genomen steekproef een goed alternatief. Om dit zelf uit te voeren, verwijzen wij u naar de publicatie Steekproef van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De publicatie SPECTRUM-N, Standaard voor collectiemanagement in musea, en dan met name de procedures 9 Conditiecontrole en -onderzoek en 14 Audit, biedt inhoudelijke aanknopingspunten voor een controle.

¹wikipedia.org/wiki/Deltaplan_voor_het_Cultuurbehoud

²www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/de-steekproef-als-hulpmiddel-bij-collectiebeheer

³www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/spectrum

Er gebeurt wat in het dorp

Stijn van Genuchten over winter- openstelling van Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum

Het Openluchtmuseum Het Hoogeland geeft een beeld van het wonen en werken op het platteland in met name de negentiende eeuw. Hoe beleefden de dorpelingen in het Noord-Groningen van toen de winter? Er was weinig straatverlichting en daardoor was ook het sociale leven minder. Zodra het donker werd, waagden de meeste inwoners zich niet meer op straat. De school werd vooral 's winters goed bezocht. Kinderen moesten zomers nogal eens meehelpen op het land. Wat werd er 's winters gegeten: er kwamen typische wintergerechten als zuurkool en geweekte vlees en groenten op tafel.

In 2013 besloot Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum om het museum 's winters gedeeltelijk open te stellen voor het publiek. In het hoofdgebouw is dan een tentoonstelling te zien en er is een evenementenprogramma samengesteld. Gemiddeld eens per maand heeft in het auditorium een activiteit als een lezing of een concert plaats. Ook kun je een wandeling maken over het terrein. De huizen blijven gedurende de wintermaanden gesloten omdat het teveel energie kost en het ook voor de collectie niet gunstig is. "We maken niet veel extra kosten", zegt directeur Stijn van Genuchten, "we stookten het hoofdgebouw toch al. Bovendien blijf je meer in het ritme. Je hoeft 's winters geen medewerkers naar huis te sturen. Al met al is het voordelig voor je museum."

Drie jaar heeft het museum zichzelf gegeven om te testen of een winteropenstelling goed uitpakt. Van Genuchten: "Het was een langgekoesterde wens. Er was, vond ik, sprake van een merkwaardige tweedeling in het jaar: zeven maanden open en dan weer vijf maanden dicht. Een andere reden om ook 's winters toegang te verlenen was dat het museum een horeca werkervaringsplek is. Het museum beschikt namelijk sinds kort over een auditorium met

Favoriete winterobject van Stijn
"Mijn favoriete winterobject is een schitterende Franse kachel uit de late negentiende eeuw. Art deco vermoedelijk. De kachel staat nu nog in het depot maar wordt opgesteld zodra duidelijk is in welk huis het geplaatst kan worden. Ook hebben we prachtige sleeën."

De wintertentoonstelling 2014-2015 is 'De kerk als schatkamer, de keuze van Museum Catharijneconvent' met een selectie van objecten uit de collectie van Stichting Oude Groninger Kerken. De tentoonstelling is te zien van 5 oktober 2014 t/m 15 maart 2015.

Openluchtmuseum Het Hoogeland
Schoolstraat 4
9989 AG Warffum
0595-42 22 33

Openingstijden:
dinsdag t/m zaterdag 10:00 - 17:00
uur, zon- en feestdagen 13:00 -17:00
uur, 25 december en 1 januari gesloten

Van april tot november is het gehele museumterrein geopend. Van november tot april zijn het hoofgebouw, het museumcafé en de gehoorzaal geopend. Er geldt in die periode een aangepast entreetarief.

lunchgelegenheid. "Dat betekent dat je open moet blijven. Wij kenden de voordelen van zo'n traject omdat het museum ook fungeert als werkervaringsplek voor schilders in opleiding. Je genereert inkomsten voor de begeleiding en wint bijvoorbeeld schilders capaciteit. Voor de horecaopleiding hebben wij nu drie leerlingen in huis. Eén van onze medewerkers heeft het diploma leermeester en kan dus voor de begeleiding zorgen."

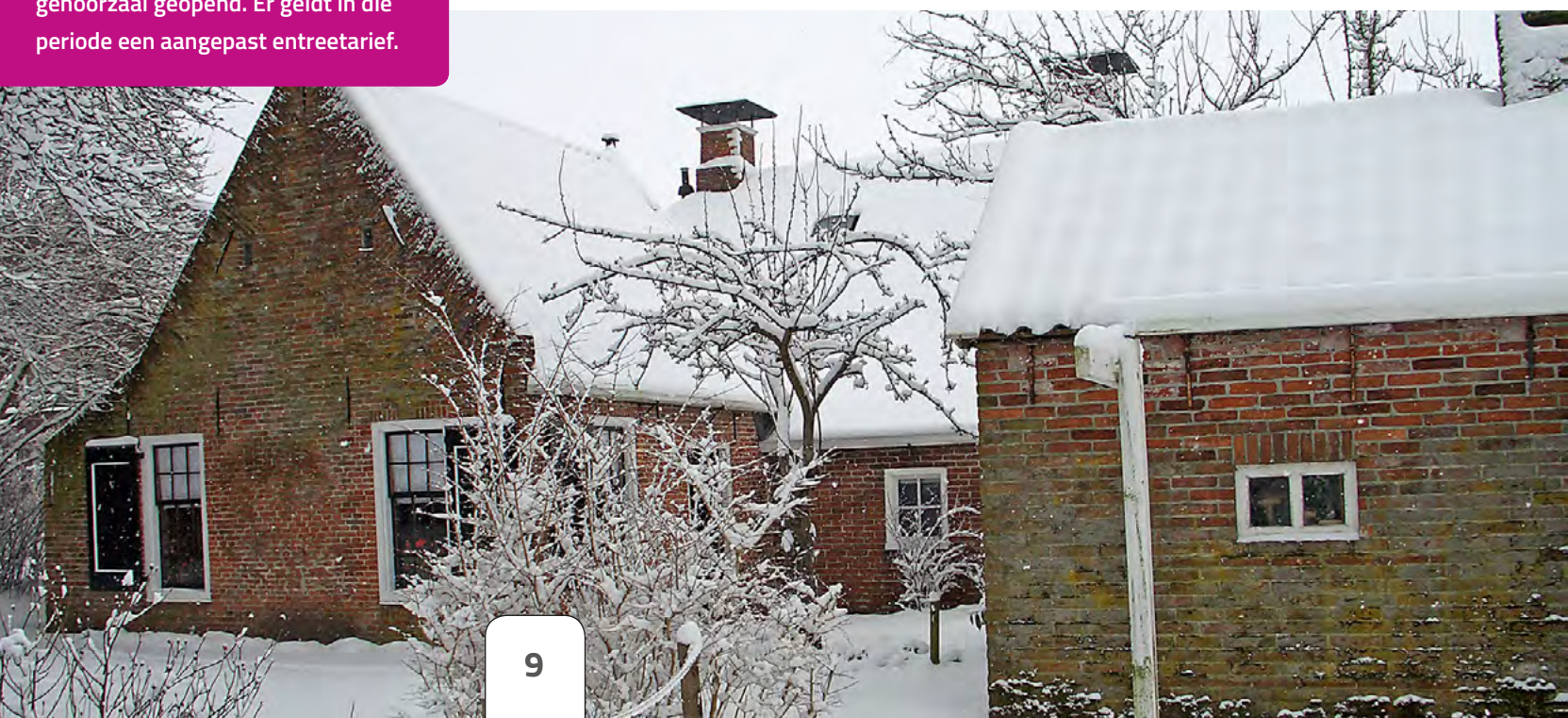
Winterprogramma

In de eerste winter werd er vrijwel wekelijks op zaterdag een activiteit aangeboden. Vanwege de organisatie is dat teruggeschoefd tot minimaal eens per maand. "Iedere keer moet er iemand aanwezig zijn om de activiteit te begeleiden. Daarnaast is de spoeling in Noord-Groningen vrij dun terwijl wij ons in eerste instantie richten op onze eigen regio en achterban. Bovendien is er 's winters op verschillende plekken van alles te doen. Daarom kun je beter energie steken in een goed programma. Vooral tijdens de winteropenstelling is de inhoud van de tentoonstelling bepalend."

Publiek

"Hoewel ik het niet echt hard kan maken denk ik dat wij zomers andere bezoekers trekken dan in de winter. Afgelopen voorjaar hebben studenten meningen van bezoekers gepeild. Onze zomergasten bezoeken het museum met name voor de sfeer, ze zijn een dagje uit. Het winterpubliek komt duidelijk speciaal vanwege de tentoonstelling."

Het museum gebruikt vooral het Internet (Facebook en de eigen website), om het publiek te attenderen op de winteropening. Ook ligt er op de balie een evenementenladder. "Uit de evaluatie van de eerste winter blijkt dat de loop er nog niet echt in zit. Dat kan beter. Je kunt dit enerzijds toetsen aan de reguliere bezoekcijfers en anderzijds aan de hand van het evenementenprogramma. Dat programma is ook los te koppelen van het tentoonstellingsprogramma. Een tentoonstelling moet in ieder geval een brede doelgroep trekken." De entreegelden zijn uiteraard wel aangepast. 's Winters betaalt een bezoeker € 4,-, tegen € 6,- in de zomer. Directeur Van Genuchten is voorzichtig optimistisch over de winteropenstelling. "Toen ik jaren geleden in Noord-Groningen kwam wonen, kreeg ik de indruk dat dit een 'leeg' gebied is, waar het altijd waait en waar het 's winters nog echt donker wordt. Mede door deze winteropenstelling hoop ik dat bezoekers en bewoners ervaren: 'er gebeurt wat in het dorp' en dat het daardoor bijdraagt aan de leefbaarheid van de regio."

Een blik op het einde van het jaar

De Stichting Het Behouden Blik presenteert in het museum aan de Hoofdstraat 99 in Uithuizermeeden een uitgebreide collectie blikken, verpakkingen en reclamevoorwerpen uit het Nederland van de twintigste eeuw. Aan de hand van de voorwerpen van bekende merken als De Gruyter, Douwe Egberts, Van Nelle, Tiktak, Van Houten, Droste en meer, wordt het verhaal van onze sociaal economische geschiedenis in beeld gebracht. U krijgt als het ware een blik in de keuken van onze samenleving!

Het Behouden Blik is het hele jaar door elke donderdag geopend. In het Seizoensblik, de 'vaste' wisseltentoonstelling in het museum, besteden wij in deze periode aandacht aan de blikken met het thema Wintertijd. Wie kent ze niet, de blikverpakkingen van de Vegter's rolletjes, de Sinterklaas- en Kerstblikken. Stuk voor stuk prachtige decoratieve objecten. Met een verhaal en een bedoeling, dat dan weer wel!

Dat er een hele logistiek schuilgaat, bijvoorbeeld, achter het fenomeen dat er voor zorgt dat steevast in de eerste week van september de supermarkten bevoorraadt worden met de eindejaarsproducten ontgaat ons doorgaans. De winkeliers strijden om de eer wie als eerste de producten in de schappen heeft liggen.

Blik als verpakking of als decoratie

Aan het begin van de 20e eeuw was nog geen sprake van reclamecampagnes. In plaats daarvan werden er prachtige decoratie- en verpakkingblikken uitgegeven. Het is belangrijk onderscheid te maken tussen deze twee. Het verpakkingblik stond in de winkel en had tot doel de klant te verleiden het product dat erin zat aan te schaffen voor thuis. Het blik zelf bleef in de winkel. Sterker nog, de winkelier betaalde er fors statiegeld voor en het blik bleef eigendom van de fabriek. Een bedrag van 1 gulden 50 statiegeld vertegenwoordigt tussen 1900 en 1920 een aanzienlijke waarde! Een bekend voorbeeld van een dergelijk blik is het blik met de Nieuwjaarsrolletjes van de firma Vegter uit Martenshoek.

Symboliek

De firma Vegter voorziet ons al sinds 1874 van de Nieuwjaarsrolletjes en de Kniepertjes. Niet zomaar lekkernijen, maar een koekje met een eigen symboliek. Zo stellen de Kniepertjes het uitgerolde jaar voor dat inmiddels geen geheimen meer in zich bergt en dus open voor ons ligt. De rolletjes daarentegen zitten nog volledig opgerold en symboliseren het nieuwe jaar dat zich nog helemaal aan ons moet ontfouwen.

Herinnert u zich het 'gedoe' dat vorig jaar ontstond toen de spuitmondjes van de slagroombus-
sen aangepast bleken te zijn waardoor de rolletjes niet goed te vullen waren? Dit jaar wordt door de firma Vegter een passend spuitmondje bij de rolletjes mee verpakt.

Sfeer

Het lijkt nog maar zo kort geleden dat de kerstboom met echte kaarsjes werd opgetuigd op Kerstavond en daags na de kerst alweer werd afgebroken of, in sommige gevallen, bleef staan tot Oudjaarsdag.

De twee kerstblikken zijn voorbeelden van het eerder genoemde decoratieblik. Ze werden gemaakt voor thuis en stonden daar als ware sfeerstukken op tafel of op het dressoir. Beide blikken kunnen met een slot worden afgesloten. Lekkernijen voor bijzondere gelegenheden werden er achter slot en grendel in bewaard. De maker is de blikfabrikant Bekkers uit Dordrecht, die ze in de jaren twintig van de vorige eeuw heeft geproduceerd. De blikken verbeelden de feestelijk gedekte tafel waaraan de familie zich verzameld heeft en de kinderen spelen met de pas gekregen cadeaus. Daarnaast sluiten ze heel mooi aan bij de gedachte dat de winters vroeger kouder waren, en ons volop sneeuw en ijs brachten. Bijzonder, want als we kijken naar het aantal witte kerst noteringen tussen 1903 en 2010 van het KNMI komen we echt niet verder dan 8 stuks in totaal. (1906, 1938, 1940, 1950, 1964, 1981, 2009, 2010).

Toch wordt ook hier een beroep gedaan op ons gevoel voor 'gezelligheid kent geen tijd' en de warme sfeer van het samenzijn met de mensen om ons heen.

Goede voornemens

De blikken verbeelden elk op eigen wijze tradities die horen bij onze samenleving. Tradities ook die zich in de loop van de tijd aanpassen aan de veranderingen in de samenleving die zij weerspiegelen. Laten we dat nog eens overdenken als we tijdens de komende feestdagen vol verwachting het nieuwe jaar tegemoet zien in de wetenschap dat:

De zee bestaat uit droppels

Het duin uit korrels zand

De tijd uit oogenblikken

Gebruik die met verstand!

(poëziealbum versje ingeschreven in 1914)

Het blik op de afbeelding is een bijzonder exemplaar aangezien er duidelijk zichtbaar een dikke laag papieren wikkels omheen zit. Dit was de fabrikant een doorn in het oog! Het waren veelal jongelui die bij de bedrijven werkzaam waren die de blikken bij terugkomst in de fabriek schoon wisten en de wikkels verwijderden. Dat er ook toen wel eens gesmokkeld werd is duidelijk. Dit exemplaar is meerdere keren aan de dans van de wasborstel ontsnapt. Er zitten zelfs wikkels van verschillende producten over elkaar heen geplakt.....

Voor meer informatie:

www.hetbehoudenblik.nl of

info@hetbehoudenblik.eu

Wintertaferelen

Onze oproep aan de musea om ons te voorzien van kopij over winterportretten uit hun collectie leverde een aantal reacties op.

TEKST: SJOERD NIPPERUS

Veenkoloniaal Museum

'Sla dood'!

geschilderd door George Andries Roth (1809-1887)

In de W.A. Scholtenkamer in het Veenkoloniaal Museum hangt het doek 'Sla dood'. Dat het juist daar hangt heeft een reden. Roth schilderde het doek in opdracht van Willem Albert Scholten (1819-1892), die kan worden beschouwd als de eerste landbouwindustriële van de wereld. W.A. Scholten heeft zijn levensverhaal laten optekenen door de bekende predikant Anthony Winkler Prins. Een aantal van deze 'avonturen' is ook de aanleiding geweest voor het maken van enkele schilderijen geschilderd door diverse schilders. Daaronder ook 'Sla dood!' door George Andries Roth, die de opdracht kreeg om een winterlandschap bij nacht te schilderen geïnspireerd door een van Scholtens avonturen. De nog jonge Willem Albert is te voet op weg, van Alkmaar naar Amsterdam en denkt dat hij dreigt te worden overvallen. Want: (citaat)

"Plotseling hoorde hij in de verte een geweldig geschreeuw en ontwaarde tevens, bij den helderen glans der maan, een zwarte massa op den weg, welke zich scheen te bewegen. Scholten bleef stilstaan om te luisteren en onderscheidde duidelijk de huiveringwekkende woorden „Sla dood, ---sla maar dood!" Telkens werd dat herhaald en afgewisseld met vreeselijke vloeken..

Maar:

"Het was gelukkig, dat zijn moed hem ook ditmaal niet begeven had. Want toen hij tot het zwarte gevaarte genaderd was, ontwaarde hij geheel iets anders dan een bende moordenaars. Hij zag namelijk een boerenwagen voor zich. Daarop zaten twee mannen, en twee andere stonden er

naast. Uit ene kruik vulden zij een glas en reikten het gedurig aan een der aanwezigen over, daarbij luidruchtig schreeuwende: "Sla dood!" en vloekende, wanneer aan dat bevel niet spoedig genoeg gehoorzaamd werd.

Onze reiziger had grooten lust, om in lachen uit te barsten; hij vervolgde echter kalm zijn weg en wenschte het gezelschap goeden avond. Het was evenwel zoo druk met het doodslaan van de pasgeboren kinderen der kruik, dat zijn groet niet eens werd opgemerkt."

Wilt u meer weten over Roth of over W.A. Scholten? Het volledige artikel verschijnt in de Veenkoloniale Volksalmanak van januari 2015.

TEKST: HANS KROEZE

Klooster Ter Apel

De Kloosterenclave van Ter Apel in een meesterlijke wintertooi. Zo'n winter mag wel weer eens komen... En na een wandeling is het goed toeven in Klooster Ter Apel. Behaaglijk warm onder daken die dit jaar grondig werden gerestaureerd. Daar was geen ontkomen aan. Want in dat schitterende stukje Westerwolde stellen bestuur, directie en medewerkers alles in het werk om dit Nederlandse UNESCO Top-100 monument nog vele jaren te laten voortbestaan.

In 2015 wordt daar uitvoerig bij stilgestaan. Dan is het namelijk 550 jaar geleden dat de Orde van het Heilig Kruis (de kruisheren) Klooster Ter Apel stichtte en de naam Domus Novae Lucis (Huis van het Nieuwe Licht) gaf. Dat jubileum wordt uitgebreid gevierd met een grote tentoonstelling over de historie, festiviteiten, uiteenlopende randprogramma's en bijzondere activiteiten. Wilt u op de hoogte blijven? Raadpleeg dan met enige regelmaat de website

www.kloosterterapel.nl

Familieportret in feeststemming

Hoe vierden deftige Groningse families in vroeger tijden kerst?

Een portret van de familie Tjarda van Starckenborgh, in de 17e eeuw eigenaar van de borg Verhildersum in Leens.

In de salon van borg Verhildersum hangt dit in barokstijl geschilderde familieportret van het gezin Van Starckenborgh. Het is gemaakt in 1670. Op het schilderij zijn Allaert Tjarda van Starckenborgh en Gratia Suzanna Clant met hun tien kinderen te zien. Destijds behoorden zij tot de meest welvarende borgbewoners. De rijkdom en voornaamheid is terug te vinden in de chique kleding die de gezinsleden dragen. Maar valt ook af te leiden uit de parels en de edelstenen. De Gouden Eeuw was de glorietijd van de Ommelander adel.

De familie is afgebeeld tegen de achtergrond van het dorp Leens. In het centrum van het schilderij is de toren van de Petruskerk te zien. Hiervan was Allaert Tjarda van Starckenborgh unico colator. Hij deelde er de lakens uit en bepaalde wie er preekte.

Ook de molen van Leens staat op het schilderij. Allaert bezat zowel de molen als de graanrechten van Leens en omgeving. Rechts boven is borg Verhildersum afgebeeld. Het pand heeft nog zijvleugels. Later zijn deze verdwenen. Het gezin gebruikte de borg als buitenplaats.

De Germanen kenden een feestperiode waarmee zij de overgang van het oude naar het nieuwe jaar vierden. In die periode keerden de geesten van overledenen op aarde terug en konden de levenden flink wat narigheid bezorgen. Om die reden dienden ze te worden verjaagd door het lossen van schoten in de nieuwjaarsnacht of het luiden met klokken en het blazen op horens in de dagen voor de jaarwisseling. Ook dachten zij de geesten met offers gunstig te kunnen stemmen. Uiteindelijk verorberden de Germanen zelf de offers en ging men geloven dat de omvang van wat er gegeven en gegeten werd, de vruchtbaarheid zou bepalen. Zodoende ontstond het gebruik om met Kerst en op Oudejaarsavond flink te eten. Ook het uitdelen van geschenken rond Oud en Nieuw is terug te voeren op de Germaanse gewoonte om te offeren, al raakte dit gebruik in Nederland uiteindelijk verbonden met het Sint Nicolaasfeest.

Bron: Nederlandsche volksgebruiken bij hoogtijdagen (1947)

Ze verbleven er in de zomermaanden. De rest van het jaar woonden ze in hun stadshuis aan de Ossenmarkt 5 in Groningen.

Het schilderij is mogelijk het grootste familieportret van Nederland. Het werd gemaakt door de reizende schilder Martinus van Grevenbroek. Hij kwam uit Den Haag. Een erg begenadigd kunstenaar was hij niet. Waarschijnlijk dankte hij zijn opdrachten aan mond-op-mond-reclame. Veel adellijke familie in de omgeving lieten zich destijds portretteren. Een zichzelf respecterend adellijk gezin zoals de familie Van Starckenborgh kon dan niet achterblijven.

Links boven houden engeltjes het familie wapen vast. Zij verbeelden de twee overleden kinderen. Twee kinderen hebben gebroken pijlen in hun hand. Sommigen zeggen dat dit duidt op gebrekkigheid. Maar klopt dit wel? Want een van hen is Lambert. En laat het nu juist Lambert zijn die de borg in het naburige dorp Wehe-Den Hoorn liet bouwen. Is de borg misschien alleen uit zijn naam gebouwd. Gaf iemand anders de opdracht? Wie zal het zeggen?

Kerst met de Van Starckenborghjes

Hoe brachten Allaert Tjarda van Starckenborgh, Gratia Suzanna Clant en hun kinderen de laatste dagen van het jaar door? Werden er in 1670 ook al copieuze kerstmaaltijden genuttigd? Welke nieuwjaarsgebruiken kende men in de 17e eeuw? En hoe zit het eigenlijk met de kerstboom? Aangezien op Kerstavond het beste wat keuken en kelder te bieden hadden ter tafel kwam, ligt het voor de hand om te veronderstellen dat Allaert en Gratia met de kerst heerlijk hebben getafeld. Er valt niet met zekerheid te zeggen waar ze dat deden. Borg Verhildersum behoort tot de mogelijkheden. Immers, het namenregister dat de Leenster dominee Henricus Eckens opstelde, nadat de Kerstvloed 1717 flink had huisgehouden, wijst in die richting. Hij schrijft dat hij op zijn rondgang na de ramp 'op en omtrent de Borgh Verhildersum' de H. Ed. welgeb. mevrouw Anna Habina Leeuw Douariere van den Hoogh aantreft, de weduwe van de Ed. Welgeb. Heer Generaal Majoor Edzard Jacob Tjarda van Starckenborgh. Ook hun dochters Geertruida, Gratia Susanna en Anna Bauwina blijken de overstromingen te hebben overleefd. Het is dus niet ondenkbeeldig dat het gezin Tjarda van Starckenborgh de laatste dagen van het jaar 1670 op het Groninger Hoogeland doorbracht. Al kan het zijn dat hun warmere, meer gerieflijke stadshuis toentertijd de voorkeur genoot. In hun buitenplaats of stadshuis stond echter nog geen kerstboom. Die traditie waaide pas halverwege de 19e eeuw vanuit Duitsland naar Nederland over.

Tot slot rijst de vraag wat er in de 17e eeuw, tijdens en rondom de feestmaaltijden, door de gezinsleden werd genuttigd. Tot op zekere hoogte blijft dat koffiedik kijken. Wel is bekend dat er in Groningen met Kerst en met Oudjaar verlotingen van wild en gevogelte werden gehouden. Ook het eten van ronde krentenbrood (een oud Romeins vruchtbaarheidssymbool) was eeuwenlang een traditie. Hetzelfde geldt voor nieuwjaarsgebak in de vorm van spekkendikken, ollewieven (met roggemeel, stroop en anijs), kniepertjes en opgerolde kniepertjes (rolletjes) en de speculaaspoppen in de vorm van mensen en dieren die rond Sinterklaas werden gebakken. Van al dat lekkers zullen Frederica, Albert, Edzard Jacob, Hiddina Anna, Bouwina, Anna, Josina, Elisabeth, Barthold en Lambert vast ook hebben gesmuld. Dat kan bijna niet anders.

Lenny schreef over Landgoed Borg Verhildersum een aantal liedjes die, bestemd voor kinderen, de geschiedenis van het landgoed beschrijven. Een van de teksten gaat over het familieportret. Het museum wil de teksten graag voorzien van muziek vanwege het thema volgend seizoen 'Jong zijn op het Hoogeland'. Als u kunt helpen stuur dan een mail naar info@verhildersum.nl. Klik voor de teksten en meer informatie over dit project op onderstaande link.

www.erfgoedgroningen.nl/ErfgoedInZicht/Lied_Verhildersum.pdf

Agenda

Noordelijk Scheepvaartmuseum Groningen

Winterwelvaart

19 tot en met 21 december

WinterWelVaart is een stoer, bijzonder winterevenement in de binnenstad van Groningen en vindt elk jaar plaats tussen Sinterklaas en kerst. WinterWelVaart wordt mede georganiseerd door het Noordelijk Scheepvaartmuseum. Speciaal voor WinterWelVaart liggen er tientallen (historische) charterschepen aan de Hoge en Lage der A en Pottebakkersrijge, zijn er speciale kinderactiviteiten in het Noordelijk Scheepvaartmuseum en is het museum ook gratis toegankelijk. Op de kades is er bovendien een leuke kerstmarkt te bezoeken. Speciaal voor kinderen van alle leeftijden zijn er verschillende bijzondere activiteiten te doen zoals speurtochten, leuke workshops en games.

Fraeylemaborg Slochteren

Zweedse kerstmarkt

13 en 14 december

Thema: STOER; stoere mannen en vrouwen, met onder andere Pippi Langkous, het sterkste meisje van Zweden, en een Vikingenkamp. De vertrouwde Zweedse kerstmarkt is in een nieuw jasje gestoken en wordt dit jaar voor het eerst gehouden in een ruime sfeervolle tent. Er zijn meer activiteiten (ook voor kinderen) en het is ruimer van opzet. Een dagje uit voor jong en oud.

Kerstpracht op Fraeylema

13 tot en met 26 december

Fraaie en originele kerstdecoraties in de eeuwenoude vertrekken van de borg.

Menkemaborg Uithuizen

Kerstsfeer

25 en 26 december

Van 12:00 tot 16:00 uur branden de kaarsen in de grote kristallen en koperen kroonluchters en in de fraaie zilveren kandelaars. Het echtpaar Alberda is op beide kerstdagen niet aanwezig tijdens de openingstijden, maar bezoekers kunnen zelf gaan bedenken hoe het is om te leven en wonen in de 18de eeuw in een buitenhuis als de Menkemaborg. Geen elektriciteit, geen waterleiding, geen centrale verwarming om maar een paar zaken te noemen. In die tijd waren de brandende haard, allerlei olielampjes en vooral kaarsen de belangrijkste lichtbronnen. Om een idee van de sfeer van toen te krijgen zijn op eerste en tweede kerstdag van 12.00 uur tot 16.00 uur de kaarsen aangestoken in de grote kristallen en koperen kroonluchters en in de fraaie zilveren kandelaars waardoor de vertrekken schitterend en sfeervol worden verlicht.

Vesting Bourtange

Kerstmarkt

6 tot en met 21 december

Kerst is volop aanwezig in vesting Bourtange. Een gezellige kerstmarkt op een mooie locatie.

Verhildersum Leens

Kerst op Verhildersum

20 tot en met 28 december (met uitzondering van 25 december) 13.30 – 18.00 uur. Ook geopend op zaterdag 20 december 's ochtends (vanaf 10.00 uur) en 22 december 's avonds tot 21.00 uur. Tijdens de donkerste dagen van het jaar is Verhildersum een schittering op het Groningse Hoogeland. Met bijzondere lichtversiering in de tuin en de Borg prachtig aangekleed, kunt u hier terecht voor een sfeervolle en gezellige kerstmanifestatie. Bekijk feestkleding en gebruiken uit de 19e eeuw. Hef het glas op Hooghoudt en bekijk hun prachtige privécollectie glaswerk in het Koetshuis. Droom weg bij winterse verhalen en passende muziek onder het genot van warme chocolademelk in 't Schathuys. Sla op zaterdag 20 december nog de laatste lekkernijen in op de kerstige streekmarkt. Beleef de kerstgedachte uit vroegere tijden op Landgoed Borg Verhildersum te Leens. Zie voor meer informatie www.verhildersum.nl.

Colofon

Jaargang 1, nummer 3, december 2014

Redactie:

Thea Pol, Roely Klok

Wilt u reageren of heeft u kopij:

info@erfgoedpartners.nl

Aan dit nummer werkten mee:

Lenny Bulthuis, Hendrik Hachmer,
Franjola van Hellemond-Kreeuseler

Hans Kroeze, Sjoerd Nipperus,

Carin van de Wal

Foto's omslag: Elmer Spaargaren

Vormgevingsconcept en lay-out:

www.gerarddevries.nl

Erfgoed inzicht is het digitale
tijdschrift van Erfgoedpartners,
en verschijnt in de maanden
maart, juni, september en
december.

Erfgoedpartners

Lopende Diep 8

9712 NW Groningen

(050) 313 00 52

www.erfgoedpartners.nl

